

Speech Gert Oostindie

Geschiedschrijving biedt geen definitieve waarheden. Altijd zijn er nieuwe vondsten, vragen, interpretaties. Niettemin is het op basis van ons onderzoek mogelijk stevige conclusies te trekken.

Allereerst dan: het Huis Oranje-Nassau was met overtuiging en zonder wezenlijke bedenkingen betrokken bij het kolonialisme. Ons onderzoek laat geen andere conclusie toe, en dat geldt uitdrukkelijk ook voor hun opvattingen over de slavernij. Alle stadhouders, koningen en koninginnen, althans tot en met Wilhelmina, waren overtuigd van de legitimiteit van het kolonialisme en het belang ervan voor Nederland. En al die Oranjes achtten koloniale oorlogvoering en gewelddadige onderdrukking van opstanden onvermijdelijk en gerechtvaardigd. Evenmin gaven de stadhouders en koning Willem I blijk van bezwaren tegen handel in slaafgemaakten of slavernij. Willem II en Willem III dachten daar wel iets anders over, maar droegen niet bij aan de afschaffing ervan. De Oranjes gaven steun aan een koloniaal beleid dat per definitie was gebaseerd op het uitgangspunt van Europese, witte superioriteit.

Een tweede conclusie luidt dat de betrokkenheid van het Huis Oranje-Nassau slechts bij uitzondering bepalend was voor het Nederlandse kolonialisme. Kort maar krachtig: zonder de Oranjes was Nederland ook wel een koloniale mogendheid geworden, daar waren geen stadhouders of vorsten voor nodig. Zij ondersteunden het kolonialisme wel, maar alléén koning Willem I was van beslissend belang voor de verdere ontwikkeling van het Nederlandse kolonialisme. Dat geldt niet voor zijn voorgangers of opvolgers. Vanaf de tweede helft van de negentiende eeuw lag de betekenis van het Huis Oranje-Nassau voor het kolonialisme voornamelijk in de symbolische legitimering ervan, in de koloniën en in eigen land.

Een laatste conclusie: Het Nederlandse kolonialisme was belangrijker voor het Huis Oranje-Nassau dan het Huis Oranje-Nassau dat was voor het Nederlandse kolonialisme. Het kolonialisme verleende de Oranjes, naast inkomen, ook prestige. Wat dat laatste betreft, zowel in de tijd van de Republiek als van het Koninkrijk werd de nationale en internationale allure van het Huis Oranje-Nassau vergroot door het feit dat Nederland een koloniale mogendheid was. De stadhouders bouwden dankzij de compagnieën exotische collecties op en verfraaiden hun huizen en tuinen met koloniale elementen. Het aanstellen van zwarte bedienden verhoogde de status van het stadhouderlijk hof. De koningen en koninginnen ondersteunden koloniale collectievorming en onderzoek naar de koloniën en trachtten persoonlijke, zij het hiërarchische relaties aan te gaan met vorsten in de koloniën. Dit alles droeg bij aan hun prestige, gaf hun wellicht ook plezier. Dit veranderde vanaf Juliana langzamerhand in ongemak over het kolonialisme en de rol van de Oranjes in deze geschiedenis. Juliana, Beatrix en Willem-Alexander ontwikkelden inmiddels wel een uitgesproken engagement met de overgebleven delen van het voormalige imperium en met de postkoloniale gemeenschappen in Nederland.



Verdienden de Oranjes aan het kolonialisme? Zeker, maar dit is een complex verhaal. Met uitzondering van koning Willem I en zijn kleinzoon prins Hendrik was hun directe financiële bemoeienis, over de gehele periode van zo'n vier eeuwen, beperkt. Het financiële profijt dat de Oranjes trokken fluctueerde in de loop van de tijd sterk. Het was vooral in de negentiende eeuw zeer substantieel, in de orde van een half miljard hedendaagse euro's. De VOC en later Nederlands-Indië waren cruciaal. Aan de trans-Atlantische slavenhandel en Caribische slavernij daarentegen verdienden de stadhouders en koningen vrijwel niets, evenmin aan de Aziatische contractarbeid die daar op volgde. Voor alle duidelijkheid: niet omdat ze dat niet wilden, maar omdat het niet lukte.

Niet alleen Nederland heeft een geschiedenis als Europese monarchie en als koloniale mogendheid. Hetzelfde geldt voor België, Denemarken, Duitsland, Frankrijk, Italië, Portugal, Spanje, het Verenigd Koninkrijk en Zweden.

De motieven van Europese koningshuizen om het kolonialisme te steunen waren in grote lijnen dezelfde, en stonden afgezien van dynastieke belangen vrijwel gelijk aan statelijke motieven: economisch, geopolitiek, prestige. Geen enkele Europese monarchie heeft indertijd afstand genomen van het kolonialisme, verzet aangetekend tegen de slavernij, of steun gegeven aan dekolonisatie, althans zolang de eigen regering daar niet aan toe was. Dat geldt ook voor het Huis Oranje-Nassau. Wel heeft Willem-Alexander zich als eerste constitutioneel vorst over dit verleden uitgesproken in termen van excuses en zelfs de vraag om vergiffenis.

Hoe moeten wij deze conclusies wegens? Het kolonialisme, ook het Nederlandse, is vanuit hedendaags perspectief onmogelijk als iets vanzelfsprekends, laat staan iets goeds te rechtvaardigen. Niet voor niets riep het altijd verzet op.

De Oranjes onderscheidden zich in hun opvattingen over, en steun voor slavernij en kolonialisme niet van het grootste deel van de Nederlandse elite in hun tijd, en evenmin van koloniale vorsten elders in Europa. Ook zij waren kinderen van hun tijd, zij het zeer geprivilegieerd. Maar dat signaleren is iets anders dan hen excuseren. Zij wisten van verzet, er circuleerden andere opvattingen. Zij hadden zich anders kunnen opstellen. Zij hadden een voorbeeld kunnen geven. Tot Juliana legden de Oranjes echter nooit hun gewicht in de schaal om hun landgenoten anders te laten denken over kolonialisme of slavernij. Niets wijst erop dat zij dat zelfs maar overwogen.

Dat het Huis Oranje-Nassau het historisch onrecht niet al veel eerder onder ogen zag is niet verrassend, maar pleit hen evenmin vrij. De tijdgeest is geen excuus. Een vraag die men de hedendaagse Oranjes in elk geval kan voorleggen is of zij het aandurven met een open blik terug te kijken op het koloniale familieverleden, niet alleen over wat dit alles voor hun dynastie heeft betekend, in het verleden en vandaag, maar ook voor talloze anderen, in verre continenten en in eigen land.

Dat heeft koning Willem-Alexander inderdaad gedaan. Hij heeft als staatshoofd excuses aangeboden voor het extreme geweld in de laatste koloniale oorlog in Indonesië. Evenzo bood hij excuses aan voor de betrokkenheid van zijn Huis bij de Atlantische slavernij; hij vroeg om vergiffenis, en kreeg die. De koning verklaarde dat zijn voorouders hadden nagelaten zich te verzetten tegen die slavernij. Dat was een krachtige, en correcte uitspraak.

Op grond van ons onderzoek moet echter worden vastgesteld dat de betrokkenheid verder strekte. Het ging sinds stadhouder Maurits niet slechts om een 'overduidelijk gebrek aan handelen' tegen de slavernij, maar om eeuwenlange actieve en onscrupuleuze steun aan het kolonialisme, met inbegrip van de slavernij zolang die bestond. Tot Juliana werd vanuit de paleizen van Oranje nooit kritiek geuit op het kolonialisme, nooit gepleit voor een andere koers. Er werd geen tegendraads leiderschap getoond.

De excuses die tot op heden door de regering en het staatshoofd zijn uitgesproken over het koloniale verleden waren specifiek: de Atlantische slavernij en het extreme geweld in de Indonesische onafhankelijkheidsoorlog. In beide gevallen werd hiermee gereageerd op heftige maatschappelijke discussies, op een uitgesproken roep om erkenning. Vergelijkbare verlangens zijn niet, of veel minder, uitgesproken over andere dieptepunten in vier eeuwen koloniale geschiedenis. Dat zou nog kunnen komen, en de koning zou zich ook hierover kunnen uitspreken. Maar erg zinvol zou het niet zijn om dat alles een voor een 'af te vinken'.

Wat is dan wel zinvol? Daarover kan verschillend worden gedacht. Onze bevindingen zijn echter duidelijk. De koloniale geschiedenis is onlosmakelijk verbonden met de geschiedenis van Nederland sinds 1600, met inbegrip van het eigenbelang, het geweld, het racisme en de schade van dien, tot op heden. Dat verleden strookt geenszins met een rooskleurig nationaal zelfbeeld. En in die geschiedenis speelde het Huis Oranje-Nassau een eigen rol, met overtuiging betrokken, en dus zonder enige twijfel medeverantwoordelijk.

Uitgesproken te Leiden op 2 oktober 2026 bij presentatie bevindingen onderzoek naar de koloniale geschiedenis van het Huis Oranje-Nassau.